

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 2 • NR 14 • 1966

Ny heraldisk litteratur

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldininen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Ny heraldisk litteratur

Maria og morian

Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, Bind XI: Luft-Motståndsrätt; Rosenkilde & Bagger, København 1966.

Under *Georg Rona* som effektiv administrator og fællesredaktør skrider dette store værk fremad. Tidligere bind har været omtalt i HT bind 1:4/177, 8/329 og 10/435. Bind XI indeholder artikler om län, magiske mærker, maktsymboler, monogrammer og morian som våbenfigur. Endvidere om Mariafremstillinger og Mariasymboler og om attributter for en række helgener: Margareta, Marta, Martinus, Mathias, Matthæus, Mauritius og Mikael.

Hertil kommer to meget lange, illustrerede artikler af central heraldisk interesse. Om *løver*, i almindelighed, ikonografisk, og specielt heraldisk. Og om *merke og fløy*, dvs. felttegn, til lands og til søs, i tiden før og omkring heraldikkens gennembrud. Sidstnævnte afhandling og løveafhandlingens heraldiske afsnit er skrevet af *Hallvard Trættemberg* med karakteristisk, respektindgydende grundighed. Her er sanket et stort antal meget værdifulde dokumentationer. I øvrigt afsluttes alle leksikkonnets artikler med litteraturlister.

S.T.A.

At se . . . og at se sig blind

Aage Wulff: *Vaser, liljer og kroner i heraldiken*, i *Våbenhistoriske Årbøger XIII*; 142 sider (heraf engelsk resumé 36 sider), rigt illustreret, delvis i farver; udgivet af *Våbenhistorisk Selskab*, 1966. Fås også som særtryk, oplag: 350 nummererede eksemplarer, pris Dkr. 35.

Denne afhandling er en af de største publikationer om et begrænset heraldisk emne, som nogen sinde er udkommet på dansk og samtidigt utvivlsomt en af de smukkeste. Forfatterens mål er at revidere visse hævdundne opfattelser inden for heraldikken, især med hensyn til nogle

meget almindelige og vigtige figurers (bl. a. liljers og kroners) oprindelse. Han mener at heraldik i reglen studeres for isoleret, uden sammenhæng med sin samtidens almindelige kultur. Og han mener at heraldiske figurer for ofte betragtes som udtryk for noget symbolsk i stedet for som udslag af noget funktionelt.

Alt dette vil Wulff råde bod på, og han er på flere måder godt udrustet til det. Han kan *se*, han kan *se nyt* på tingene, han kan tegne. Flere af hans iagttagelser er sikkert rigtige, f. eks. når han peger på forbindelser mellem skjoldfigurer og tidens almindelige ornamentik og brugskunst (smedekunst), eller når han gør opmærksom på den betydning for heraldikken, som et organiseret hærssystem synes at have haft: det aristokratiske Island havde ingen armé og heller ingen heraldik. Det adelsløse Schweiz havde en forbilledlig hær og en udviklet heraldik.

Også på mere teoretisk grundlag siger forfatteren flere gange ting, som i hvert fald er tankevækkende og burde undersøges nærmere. F. eks. studser han over, at de så almindelige *vesselhorn* ikke er spidse, men ender i en slags tragt, og dette fører ham til teorier, dels om grunden til dette, dels om selve ordets egentlige betydning (den gængse forklaring forkastes), tanker som ikke umiddelbart kan afvises. Også om oprindelsen til det holstenske nældeblad har han en interessant teori.

Men som så mange andre folk der har set en sammenhæng (eller mener at have set den), hvor ingen før har gjort det, kan forfatteren efterhånden ikke se andet. Bogens hovedidé er at »vasen« — dvs. grenknippet, faskinbundet — var et uhyre betydningsfuldt element i oldtidens og middelalderens samfundsliv (hvilket helt igennem er et postulat), og at det er stiliserede gengivelser af sådanne vaser der ligger bag talrige af de vigtigste heraldiske figurer. »Liljer, vesselhorn, vinger, fjerbuske, og sceptre med påfuglefler var alle elementer, som kunne føres tilbage til vasen. Og ligeledes afledte den samme

figur damascering, gråværk og hermelin« (p. 74). Senere i bogen hævdes, at også bjælker, hjortevier, neg og kroner er forvandlede eller misforståede vaser!

Generelt (med mulighed for sporadiske undtag) er der jo ikke anelse af mening i denne tanke. En vågen iagttagelse af, at visse ornamentdetaljer og evt. også enkelte våbeners vanskeligt forklarlige figurer kan have deres oprindelse i en stiliseret gengivelse af et faskinknippe, fører forfatteren til, at den halve heraldik består af gren! (Se også note 12, side 168). Det er en teori som er løbet løbsk og aldeles har taget magten fra forfatterens dømmekraft.

Til denne fundamentale forkerthed i hele bogens jugement kommer en lang række håndgribelige heraldiske og alment historiske fejl på andre punkter. Der er næppe en af bogens 68 danske tekstsider som ikke indeholder en misforståelse, en grov fejl, et postulat at de allerfrejdigste. Et karakteristisk eksempel på sidstnævnte kategori, og på hele bogens tone, kan plukkes p. 38, hvor det romerske bundt af stave, *fascies*, omtales »som egentlig identisk med det gamle (franske) kongehus' liljer«. Bogen vrimler med sådanne hårrejsende påstande. Her følger et eksempel på det jeg kalder »grove fejl«:

Forfatteren har noteret sig to firdelte våbener, det ene fra 1380, det andet fra 1700-tallet, som begge indeholder to felter med delfiner, hvorimod deres to andre felter indeholder forskellige figurer. Dette fortolkes således (p. 75–76):

»Hugues Dauphins våben... fra 1380 har bjælker belagt med gråværk, hvorimod Marie-Antoinettes våben fra 1700-tallet viser et resultat af udviklingen, som skabte liljer i de felter hvor Hugues' våben havde pelsværk«.

Det er komplet ufatteligt, at en heraldisk erfaren person som Wulff kan fremsætte en sådan udtalelse (kursiveret af anmelderen). Bortset fra at der jo ikke er skygge af sandsynlighed for en sådan »udvikling«, kunne et opslag i det nærmeste leksikon have klaret begreberne:

Hugues tilhørte en slægt, hvis medlemmer somme tider kaldte sig *Dauphin* efter

den delfin de (bl. a.) førte i deres våben. Navnet udviklede sig til en slags titel, idet slægtens overhoved kaldtes »le Dauphin«, og samtidigt fæstnede betegnelsen *Le Dauphiné* sig om slægtens hovedbesiddelser i det nordlige Provence. Disse kom senere i kongehusets eje og blev tillagt kongens ældste søn. Det er grunden til, at den franske kronprins kaldtes »dauphin« og førte en delfin i sit våben, kvadreret med de kgl. tre liljer. Og dette våben var naturligvis også Marie Antoinettes, så længe hun var fransk kronprinsesse, i årene 1770–74. Men der er *ingen som helst* forbindelse mellem Hugues' bjælker og Marie Antoinettes liljer. At disse sidste skulle have »udviklet sig« af de første, er en af de mest bizarre, virkelighedsfjerne heraldiske tanker jeg mindes at have hørt om. Men den er ikke enestående i Wulffs bog. Der er et dusin til af samme gehalt.

Dog, hvad man end mener om sådanne teorier, kan de i alle fald, rent sprogligt, forstås, og det kan på ingen måde siges om hele bogen. Selv den allervelvilligste læser må gang på gang bryde hovedet for at finde frem til hvad forfatteren mener, ofte uden at det lykkes. Sproget knirker, knaser, giver sig i sammenføjningerne, og de bagved liggende tanker er det ikke let at få begreb om. Den sproglige desorganisation går så vidt som til at kalde sachsiske fyrster for *Jean* og *Guillaume*.

Vi havde egentlig fortjent bedre af vor ven Wulff end at behandles sådan — og han måske bedre af os end denne recen-

Wulffs forklaring på hvorfor vesselhorn ser ud som de gør. Juf. ill. p. 177.

sion. Lad mig da slutte på en anden måde: Bær over med bogens sproglige brist, vær på vagt over for dens talrige heraldiske og historiske urimeligheder, og pas fremfor alt på ikke at blive overlistet af forfatterens postulat, hans usandsynligt frimodige gåen-ud-fra de mest fornuftsstridige forhold. Når alt dette gøres — konstant — så glæd Dem over de gode, nye og åbne synspunkter og iagttagelser som bogen også indeholder, og ikke mindst over de talrige smukke illustrationer.

S.T.A.

Ordentlig bog om ordner

Europæiske ordner i farver. Udvalg og tekst af P. Ohm Hieronymussen. Redaktion ved J. Lundø. Farvefotografering ved Aa. Strüwing. Tegninger af Sv. Aage Voigt Andersen. 80 farveplancher, 152 sider tekst med tegninger. Pris: Indb. shirt. Dkr. 24.75. Politikens Forlag. En svensk og en finsk udgave under forberedelse.

Europæiske Ordner i Farver er ikke bare en håndbog i det aktuelle internationale ordensvæsen, den er simpelthen bogen, og bogen omfatter tre hovedafsnit, en kortfattet indledning med en praktisk oversigt over ordensvæsenets historie, organisation og virksomhed, et *ordensatlas* omfattende 80 farveplancher med gengivelser i glimrende 7-farvetryk af ordensinsignierne til 200 ordner, og et *ordensleksikon* med udførlige oplysninger vedrørende de pågældende ordner. Som et tillæg til det sidste bringer bogen en udførlig omtale af samtlige officielle nationale danske hæderstegn samt i et særligt afsnit de for danske gældende officielle regler for bæring af dekorationer.

Hvis man er pedant — og det er jo de fleste anmeldere — leder man efter fejl. Her skal der næsten lup til. Det er kun lykkedes mig at finde en enkelt. Ved tegningerne på side 220 er der noget galt med kommandørkravattens anbringelse i forhold til slips og knækflip. På tegningerne ligger kravatten tilsyneladende under slipset, men i teksten står der, at båndet skal ligge uden på slipset. Hvis vi jævnfører til de teoretiske heraldiske love

om uoverensstemmelse mellem tegning og blasonering, så er det blasoneringen, der er rigtig — og det er nok også tilfældet her.

Der er heraldik på mange af ordnerne, men sjældent særlig fikst eller heraldisk rigtigt anbragt. I det hele taget vil jeg tro, at en udøvende heraldisk kunstner eller en smykke-designer vil få kvalme ved synet af alle disse idéforladte, stereotype *kors*, der kaldes således, skønt mange af dem fornægter deres oprindelse ved at have fem arme.

Det er ikke en bog heraldikeren normalt vil have brug for. Den historiske indledning er meget kortfattet og forbigår endog så berømte ordner som Den gyldne Vlies, Den hellige Gravs Orden, St. Kathrineordenen og Cyperns Sværdorden i fuldstændig tavshed. Reglerne for dekorationers anbringelse under et våbenskjold omtales ikke, og differentiering af et våben i forbindelse med erhvervelse af et embede inden for en orden ligger selv sagt uden for bogens rammer.

Om jeg da vil fraråde Dem at købe bogen? Nej, ingenlunde. For det første går jeg ud fra, at henvend 90 % af selskabets medlemmer allerede har købt den, for det andet regner jeg med, at de resterende 10 % får den til jul, og for det tredje er det, som sagt, simpelthen bogen om ordner, og den må da ethvert ordentligt menneske have.

Haxt.

Våbenruller

N. Denholm-Young: *History and Heraldry 1254 to 1310. A Study of the Historical Value of the Rolls of Arms*; 194 sider; Clarendon Press: Oxford University Press, 1965; sh. 30.

En af de allervigtigste kilder til studiet af den ældste heraldik, og samtidig den som springer klarest og mest læskende, er de middelalderlige farvelagte *våbenruller*. De findes på Kontinentet, men især i England, hvor der alene fra 1200-tallet er bevaret 12-15 forskellige, i original eller kopi.

Nogle af våbenrullerne omfatter våbe-

ner for personer (ikke blot mænd!) som har været samlet til en eller anden *begivenhed*, f. eks. en turnering, en belejring, en fest. Andre har en *geografisk* afgrænsning. Andre igen omfatter våbener for mænd, som har været forenet af visse feudale *forpligtelser*. Fra 1300-tallet og senere har man ruller som er ordnet *heraldisk*, efter våbenmærker.

Forfatterens formål med *History and Heraldry* er at pege på, at våbenrullerne ikke blot er for heraldikere, men at de tillige er værdifulde ved studiet af periodens almindelige politiske og sociale historie. For at vise dette gennemgår han 6-7 af de tidligste engelske ruller: hvornår og hvor er de udført? for hvem og af hvem? af hvilken grund? osv. Ved at indkredse svarene på sådanne spørgsmål, mener forfatteren at man kan kaste lys over mange uopklarede forhold i feudaltidens tilværelse: personlige, dynastiske, militære, økonomiske m. fl.

Et eksempel er *The Dering Roll* (opkaldt efter en ejer i 1600-tallet) fra 1270'erne. Ved minutiøs indsamling af oplysninger om de 324 jordejere i Kent og Sussex, hvis våbener udgør rullen, og via komplicerede beregninger sandsynliggør Denholm-Young, at rullen er en fortegnelse over vasaller som betalte deres feudale afgifter ved at gøre tjeneste på *Dover Castle*, fire uger om året. Konklusioner fra undersøgelsen kan igen belyse datidens sociale struktur, prisniveau, transportvæsen og meget andet lige til individuel psykologi.

I sammenhæng med rullerne drøftes adskilligt andet, f. eks. hvad man dengang egentlig forstod ved en *knight bachelor*, en *knight banneret*, en *king's knight* m. m. Hvordan kendte man dem fra hinanden? Hvori bestod deres pligter og rettigheder? Forfatteren mener, at i denne periode kun de såkaldte »*strenuous knights*«, dvs. de som gjorde aktiv militær felttjeneste, førte våben. Dette modsiges ikke af de konge- og bispevåbener rullerne indeholder. Men hvad med damevåbenene?

Inden for den behandlede periode havde *herolder* intet som helst opsyn med

våbenbrugen, ja det som vi i dag forstår ved en herold eksisterede næppe nok. Heraldisk tjeneste — f. eks. udfærdigelse af våbenrullerne — ydedes af sådanne folk ved hofferne som havde evne for det, ofte sangere eller deklamatorer. Men det kunne også være en barber, som f. eks. hin Nicholas, om hvem det i 1306 hed »at han var ekspert i at kende våbener... *expertus erat in cognitione armorum*«.

Som man kan forstå, er der ikke så lidt at hente i denne bog. Men det er ret møjsommeligt arbejde. Bogen er uoverskuelig. Store dele af den består af lister over de folk som optræder i rullerne. Forfatteren forudsætter forkundskaber som i alle fald kun få skandinaviske læsere kan mønstre. Tidsangivelser udtrykkes ofte blot ved et kongenavn, så man må læse med en kongerække ved siden af sig, for at få at vide at »under Edward 1.« betyder: mellem 1272 og 1307. Og bogen indeholder ikke en eneste illustration.

S.T.A.

Ordbog

R. Broby-Johansen: *Kunstordbog*; 224 sider; Gyldendals Tranchåndbøger, 1965; Dkr. 16.75.

Bogen omfatter, alfabetisk ordnet, o. 6000 fagudtryk fra billedkunst, arkitektur, kunsthåndværk, dragthistorie, folkekunst og arkæologi. Også adskillige heraldiske betegnelser er medtaget, bl. a. *dekster* og *sinister*. Det er sikkert første gang disse ord optræder på dansk uden for Heraldisk Tidsskrift. Det bør dog siges, at der blandt stikordene er flere mystifistiske (f. eks. »krydsfod« som betegnelse for skjoldhoved + andreaskors) eller direkte forkerte. Om *flanke* står der f. eks.: »våbenskjoldets tredjedel lodret afskåret på en af siderne«. Men en flankes sidelinje er normalt krum, ikke lodret.

Teksten ledsages af over 1000 tegninger (af *Ebbe Sunesen*), hvoraf mange vil glæde og kunne være til nytte for en heraldiker. Det gælder dels traditionelt heraldisk tilbehør — skjoldtyper, kroner, korsformer, fabeldyr — dels andre figurer, kristne, hedenske og orientalske billedsymboler m.m.

Næsten alle tingene er stærkt forenklet gengivet, men af en levende og spændstig virkning. Med andre ord: heraldiske.

S.T.A.

Nøgle til Suffolks våbener

Joan Corder: *A Dictionary of Suffolk Arms*, 282 sider + 4 sider bilag; Suffolk Records Society (County Hall, Ipswich, Suffolk, England), 1965; sh. 30 indb.

Grevskabet Suffolk ligger ved Englands Nordsøkyst, nordøst for London. Det er et rigt landskab, som har spillet en stor rolle i Englands historie, og der findes en enorm dokumentation for suffolkske våbener, fra 1200-tallet til i dag, i våbenruller, genealogisk og topografisk litteratur, optegnelser og manuskripter, *College of Arms'* registre, m. m. Alle disse våbener har Joan Corder samlet og ordnet efter heraldiske figurer (med et alfabetisk indeks) til brug for dem der ønsker at identificere et eller flere af de anonyme våbener, som Suffolks kirker, herregårde og stæder vrimler med. Nøglen består af blasoneringer; bortset fra plancherne er bogen uillustreret.

De fleste forfattere af heraldiske nøgler begår to fejl. For det første går de ud fra, at alle våbengengivelser man støder på er udført korrekt, eller i det mindste, at alle gengivelser af samme våben er ens. De forestiller sig f. eks. ikke, at »to bjælker« kan varieres bl. a. som »fem gange tværdelt«, og anbringer derfor disse to kategorier (der i *praksis* ofte går ud i ét) forskellige steder i deres system, muligvis med det resultat, at den interesse-rede, men heraldisk ukyndige bruger af bogen må give op.

For det andet går nøgle-forfatterne i reglen ud fra, at den som ønsker at opklare et ukendt våben altid er klar over, eller i enkeltheder kan opfatte, hvad figurerne i dette våben forestiller. De anbringer derfor ofte f. eks. hund og ulv, krage og due, drage og grif, laks og ørred hver sit sted i systemet, skønt det næsten altid er plat umuligt for den som ingen forhåndsviden har, at afgøre hvad der er hvad.

Suffolk-nøglen begår somme tider disse fejl (f. eks. anbringer den ukronede og kronede løver i hver sin gruppe). I andre tilfælde har den undgået dem (f. eks. er alle slags kors kombineret i samme gruppe, alle dyrs hoveder ligeledes). Den som har planer om en skandinavisk heraldisk nøgle kan med fordel studere Suffolk-nøglen fejl og fortrin.

En tankevækkende omstændighed ved denne bog er i øvrigt det antal våbener den omfatter. Suffolk er vel en smule større end Fyn. Det er et af Englands (ikke Storbritanniens) 43 *counties*, arealmæssigt knap 3 pct. af England, befolkningsmæssigt godt 1 pct. Nøglen indeholder blasoneringer af ca. 10.600 forskellige våbener. Heri er indbefattet kombinationer og andre variationer, men ikke individuelle differentieringer. (Til jävnfööring: Storcks Våbenbog indeholder ca. 1700 våbener, Klingspor: Sveriges riddarskaps och adels vapenbok godt 3800). Naturligvis optræder mange af Suffolks våbener også i andre grevskaber. Alligevel er tallet forbløffende. Man kan så selv prøve at regne ud, hvor mange våbener der findes i England — og i verden.

S.T.A.

Kroskilte

Eric R. Delderfield: *British Inn Signs and their Stories*; 160 sider, 211 illustrationer; David & Charles, Devon, og Macdonald & Co., London, 1965; sh 42.

Det er en kendt sag, at *hus-numre* er en foreteelse af ret ny dato, og at huse tidligere kendetegnedes ved *navne*, som ofte var afledet af en figur, et billede, eller et skilt på huset: over døren, malet på muren, hængende ud fra bygningen (se herom i Heraldisk Tidsskrift nr. 3 1961, p. 101). Efter dette system kunne en adresse lyde som denne (fra 1700-tallets England): »Dronningensgade i huset med Agernet, over for værtshuset med Globen, nær ved de Tre Kroner...« Iblandt kan man stadig finde gamle husbilleder, f. eks. i København stenrelieffet med parretræet Nybrogade 4 eller lammet i Nyhavn 51, og i Næstved apostelfigurene på Apostel-

gården i Riddergade. Talrige borgerlige våbener har utvivlsomt deres oprindelse i fortidens husskilte, og det samme gælder sikkert mange slægtsnavne, som *Trane*, *Hjort*, *Svane*, *Løve*, *Lind*, *Crone*, *Krans* og lignende.

Skiltene gjorde især nytte på værtshuse, og i Danmark blev det under Frederik 2. (1559–88) ligefrem påbudt borgere som holdt herberg at hænge skilt ud. Fra Helsingør har man fra 1500- og 1600-tallet navnene på en lang række værtshuse og herberger — *Den gyldne adler*, *Svanen*, *Tre styrmænd*, *Den vilde mand*, *Griffen*, *Skælfisken*, *Ankeret* og mange flere — se »Helsingør i Sundtoldtiden« I, 1926, p. 402 — og at de faktisk havde skilte som svarede til navnene, fremgår af bevarede papirer. I 1661 førtes der således retssag mellem *Den lybske rose* og *Den københavnske rose*, som skilte sig med samme figur. Den københavnske blev dømt til at skifte både navn og skilt.

Sådanne festlige navne kan ellers have svært ved at dø. I København hedder den tidligere gæstgivergård i Vestergade 12 stadig *Tre hjorter*, og på Vesterbro i samme stad er et helt lille kvarter den dag i dag kendt under navnet *Sorte hest* efter en for længst nedlagt kro; i den grad er navnet respekteret, at et parfumeri som nylig åbnede i nabolaget tog navnet *Cheval noir!* Det er dog især i Tyskland, Frankrig og England, at denne muntre og nyttige skik har vist sig livskraftig. I disse lande er der i tusindvis af eksisterende overnatnings- og traktørsteder med navne af typen *Zum weissen Schwan*, *Au lion d'or* eller *The Mermaid*.

På engelsk findes en hel lille litteratur om kronavne og kroskilte. Den seneste bog om emnet, den som danner udgangspunkt for disse linjer, hører næppe til genreens bedste. Dens forfatter er hverken særlig kyndig eller kritisk. Men han har samlet en masse historier om kroer som *Det blå vildsvin*, *Saracenerens hoved*, *Græshoppen*, *Geden & kompasset*, *Bikuben* og ca. 1800 andre lignende; han gengiver over 200 skilte, hvoraf enkelte går tilbage til 1600-tallet; og han formår indimellem at skabe et genskær af et gam-

melt, varmende milieu: diligencelivet, rejssens strabadser genfortalt i skænkestuens muntre kompagni — en både tryk og bevæget side af livet i det gode, lystige, gamle England.

Adskillige værtshusskilte kan have dannet basis for et slægtsvåben. Omvendt består talrige kroskilte af et i forvejen eksisterende våben. Det tilhører i reglen ikke krofatter, men enten et stort herskab i nærheden (som måske ejer grunden), eller en populær historisk skikkelse, hvis navn skal lokke gæster til. I alle fald er våbenskjoldsskilte og de tilsvarende navne særdeles almindelige på engelske kroer. At skikken også har levet i Skandinavien ses af navne som *Norske løve* i Køge (måske via et skib) og *Det danzigske våben* i Helsingør. Og den er tydeligvis ikke død endnu. I Sverige kender de fleste som har bilet på Rikshuvudväg n:r 1 *Gyllene uttern* syd for Gränna, med den paradisiske udsigt over Vättern; den har navn og skilt efter odderen i familien von Utters våben. Og på Frederiksberg i Danmark har hotel *Tre falke* ladet sig inspirere til sit navn og skilt af kommunens våben.

S.T.A.

Tysklands kommunale våbener

I 1894 begyndte den tyske heraldiske kunstner og forsker *Otto Hupp* at udgive et ambitiøst værk, som i billeder og tekst skulle behandle alle tyske stæders, kommuners og landsbyers våbener. De praktiske og økonomiske vanskeligheder viste sig imidlertid for store, og efter atten års forløb var kun godt en fjerdedel af de planlagte hæfter udkommet. På dette tidspunkt blev en forretningsmand og mæcen, *Ludwig Roselius* i Bremen, opmærksom på Hupps arbejde og tilbød at lade sit firma, *Kaffee Hag AG*, udsende hans våbentegninger som samlemærker i pakkerne med dets koffeinfri kaffe. Til mærkerne fremstilledes samlealbums, hvortil Hupp skrev udførlige indledninger samt en tekst til hvert våben.

Deutsche Ortswappen, som serien hed, blev en formidabel succes. I årene 1913–

18 og igen 1926–39 uddelte Kaffee Hag AG over 450.000 samle hæfter og udsendte 148 mill. farvede mærker. En komplet samling bestod af opimod 2900 våbener i 10-11 hæfter. Lignende serier udsendtes i en række andre lande, hvor Kaffee Hag havde datterselskaber, således i Sverige, Norge og Danmark. Det danske album, »Kongeriget Danmarks byvåbener« (i alt 86), kom i 1932, med tekst af P. B. Grandjean og våbentegninger af Fr. Britze.

For et par år siden begyndte Kaffee Hag-koncernen at genudsende det store værk, men det blev faktisk noget helt nyt. For det første er Tysklands grænser, territoriale inddeling og kommunale udvikling jo ganske anderledes end før krigen. For det andet har den heraldiske forskning gjort fremskridt, som især er kommet teksten til gode. Og for det tredje har synet på heraldik og den heraldiske smag skiftet. Dette sidste har medført, dels at mange kommuner har ændret deres våben (forenklet det, gået tilbage til en ældre udgave, eller taget sig et helt nyt); dels at udgiverne har ladet alle værkets våbener nytegne. Otto Hupp var en mester, det kan ikke diskuteres. Men han tilhørte en tid med andre heraldiske idealer. Hans våbentegninger var skraverede og schatterede, ofte næsten plastiske i deres effekt. Nu om stunder foretrækker vistnok de fleste, at et våbenskjold gengives som 2-dimensionalt, i stort set uskraverede farveflader, så vidt muligt uden reliefvirkning. Sådan er i alle fald flertallet af tegningerne i det nye værk:

Klemens Stadler: *Deutsche Wappen. Bundesrepublik Deutschland*. Med farvetegninger af Max Reinhart. Planlagt til 8 bind, hvoraf to, à DM 9,80, er kommet, og resten vil følge med ét om året. Fås gennem: Verlag Degener & Co., Postfach 28, 8530 Neustadt an der Aisch.

Værkets *Band 1*, 1964, på 118 sider, gengiver, blasonerer og forklarer samtlige Vesttysklands *Landkreise*wappen, i alt 364, hvoraf mere end to tredjedele er skabt siden 1945; kun 61 vesttyske *Landkreise* har (endnu) ikke våben. Antallet af ny-skabte våbener efter nazismens fald afspejler et forhold, som ikke alle har øje

for: Både i kommunal- og slægtsheraldik er et våben udtryk for selvbevidsthed og selvspekt. Disse egenskaber findes blandt frie, selvregerende folk, og vi ser derfor at demokrati og selvstyre er heraldikkens bedste grobund, medens den vantrives under diktatur og umyndighed. Mange tror at enevælden med den honnerte ambition var et drivhus for heraldik. Men dette er galt. Hvor havde hver eneste borger og bonde sit våben: i Frisland og i Schweiz, eller i zarernes Rusland?

Bindet indledes med en forstandig og realitetsnær *Einführung in das Wappwesen* og en klar, indholdsrig historisk gennemgang af det Tyske Riges ørnevåben og dets vekslende flag. Klemens Stadler mener, at Dannebrog rimeligvis har udviklet sig fra en middelalderlig tysk »St. Georgssturmflagne«.

Bayersk hertug- og kurfyrstevåben o. 1623. Wittelsbachernes hvide og blå ruder, Pfalzgrevernes guld løve i sort; rødt midterskjold med rigsbable repræsenterer embedet som rigsførstander.

Band 4, 100 sider, 1965, indeholder *Die Gemeindegewappen des Freistaates Bayern, A-L*. Resten følger i et senere bind. I Bayern findes ca. 1900 kommunevåbener, hvoraf godt en trediedel vil blive bragt i »Deutsche Wappen«. Bind 4 indeholder 340, alle i farver. Over halvdelen af de 1900 våbener er kommet til siden krigen. Ikke så få af dem udgøres af gamle, selv-følende almuemærker: bomærker, redska-

ber, klædningsstykker. Blandt disse sidste var en *bondehat*, i kommunen Aschbachs våben, oprindeligt, i 1500-tallet, anbragt oven på skjoldet på samme måde som en kongekrone, kurfyrstehat eller bispehue.

En illustreret indledning giver god besked om det bayerske våbens historie fra heraldikkens morgen til i dag, og ligeledes om det kommunale segl- og våbenvæsens udvikling.

Alene at betragte de mange våbengivelser er en stor fornøjelse. Deres komposition er naturligvis af blandet kvalitet, men de er næsten alle storartet tegnet. F. eks. kan tyskerne jo forme en ørn bedre end alle andre. Også løver, ulve og pantere (denne sjældne skabning optræder ni gange i disse to bind) er veludførte. Derimod har Max Reinhart ikke krammet på vildsvin og enhjørninge.

Under den bayerske by Coburg oplyses, at den siden 1500-tallet havde ført et morianhoved som sit våben, men at nazisterne i 1934 lod det afløse af et våben med et sværd og et hagekors. I 1945 gik kommunen tilbage til sin morian. At dømme efter disse to bind har den nazistiske emblematik lykkeligvis ikke sat sig varige spor i den tyske kommunalheraldik.

Teksten i disse bøger er aldeles udmærket, ikke mindst indledningerne (med bibliografier). Tegningerne er en nydelse. Tryk og typografi er smukke. Prisen ubegrænselig lav. Serien kan rekommanderes til alle heraldiske interesserede.

S.T.A.

Fransk 1200-tal

Hervé Pinoteau: *L'héraldique de Saint Louis et de ses compagnons*; med tegninger af Claude Le Gallo; 22 × 28 cm, 48 sider; nr. 27 i serien »Les cahiers nobles«, 16 rue de Montpensier, Paris 1966; 30 frs.

Ludvig 9. af Frankrig, også kaldet Ludvig den Hellige, var født 1215 og regerede 1226-70. Han var idealet af en middelalderkonge: tapper, ridderlig og retfærdig, og hans regeringstid var en af Frankrigs gyldne epoker. I 1248-50 ledede han et korstog til Ægypten og det Hellige Land

og i 1270 et andet, historiens sidste, til Tunesien, hvor han døde af pest. I 1297 blev han kanoniseret.

Kongens eget våben, måske verdens skønneste, det blå felt strøet med gyldne liljer, er naturligvis kendt. Men andre af de våbener som behandles og gengives i bogen, har det langt fra været ligetil for Pinoteau at finde frem til. Det drejer sig om våbenerne for kongens moder, hustru og brødre (heriblandt Karl af Anjou, stamfader til det første fransk-sicilianske kongehus); for beslægtede fyrster, f. eks. af Provence, Navarra, Bourgogne, Bretagne, Toulouse, Bourbon, og af korsfarerriger: Kypern, Antiokia, Jerusalem, Jaffa, Konstantinopel; samt for de stormænd, vasaller og krigere der stod kongen nær.

Pinoteau giver ingen oplysning fra sig, som ikke er minutiøst dokumenteret. Hans kilder er kirkeruder, broderier, beskrivelser i samtidige historiske skildringer, og naturligvis især sigiller og våbenruller. Af disse sidste to grupper tillægger han, trods bristen på farver, sigillerne den største betydning, fordi deres ejermænd selv har bestilt og betalt for dem.

I den behandlede periode, midten af 1200-tallet, dannedes de første briseringer af det franske kongevåben, og nogle af disse kan siges at leve endnu. De *kasteller* som den dag i dag føres af departementer og kommuner i landskabet Poitou, går f. eks. tilbage til en af Ludvig den Helliges yngre brødre, Alfons af Poitiers, som briserede liljevåbenet med kasteller hentet fra hans moders, Blanche af Castiliens våben.

Pinoteau giver adskillige bidrag til belæggelsen af noget af det allerinteressanteste, men også usikreste, inden for det heraldiske studium: de enkelte våbenmærkers oprindelse. Og man skal ikke lade sig lure af hans uhøjtidelige stil. Hans videnskabelighed hindrer ham i at sige andet, end hvad han kan stå ved.

Le Gallos tegninger er lige så sanddrue, og viser intet som ikke har hjemmel i perioden. Der ses således ikke et hjelmtegn på noget af hans billeder.

S.T.A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.